

УДК 364.35:336.714(575.2)  
DOI 10.35254/bsu/2025.71.01

*Молдокулова Б.Ж.*  
*К.Карасаев атындагы БМУ,*  
*э.и.к., доцент*

## КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ПЕНСИЯЛЫК ФОНДДОРДУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮ

### Кыскача мазмуну

Бул макалада Кыргыз Республикасындагы пенсиялык фонддордун учурдагы абалы жана алардын өнүгүүсү талдоого алынган. Автор пенсиялык системадагы көйгөйлөрдү, анын ичинде солидардык системанын натыйжасыздыгын жана каржылоонун жетишсиздигин аныктаган. Изилдөө методикасы НПФ «Кыргызстан» фонду мисалында пенсиялык сектордун ишмердүүлүгүн комплекстүү талдоону жана эл аралык практикалар менен салыштырууну камтыйт. 2020-2024-жылдардагы калктын демографиялык түзүлүшү жана фонддордун финансылык көрсөткүчтөрү боюнча статистикалык маалыматтар колдонулган. Натыйжалар социалдык чөйрөнү турукташтыруунун негизги фактору катары топтомо моделди кеңейтүүнүн зарылдыгын көрсөтөт. Пенсиялык мыйзамдарды өркүндөтүү боюнча конкреттүү демилгелер сунушталган. Изилдөө өлкөнүн туруктуу өнүгүүсү үчүн узак мөөнөттүү инвестициялык стратегияларды түзүүнүн жана мамлекеттик менен жеке секторлордун кызматташтыгын бекемдөөнүн маанилүүлүгүн далилдейт.

**Түйүндүү сөздөр:** социалдык камсыздандыруу, камсыздандыруу төгүмдөрү, пенсионердин жашоо минимуму, эмгек миграциясы, үч компоненттүү пенсиялык система, жеке эсеп, алмаштыруу коэффициенти, каржылык сабаттуулук, инвестициялык киреше, демографиялык фактор

*Молдокулова Б.Ж.*  
*БГУ им. К.Карасаева,*  
*к.э.н., доцент*

## РАЗВИТИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

### Аннотация

Статья исследует современное положение пенсионных фондов Кыргызской Республики и перспективы их развития. Автором выявлены существенные проблемы действующей системы обеспечения, включая недостаточную эффективность солидарного механизма и дефицит финансирования выплат. Методика работы включает комплексный анализ деятельности организаций пенсионного сектора на примере НПФ «Кыргызстан» и сопоставление с международными практиками. Используются статистические данные о демографической структуре населения и финансовых показателях фондов за 2020-2024 годы. Результаты указывают на необходимость расширения накопительной модели как ключевого фактора стабилизации социальной сферы. Предложены конкретные инициативы по совершенствованию пенсионного законодательства. Исследование доказывает важность форми-

рования долгосрочных инвестиционных стратегий и укрепления сотрудничества между государственным и частным секторами экономики для устойчивого развития страны.

**Ключевые слова:** социальное страхование, страховые взносы, прожиточный минимум пенсионера, трудовая миграция, трехкомпонентная пенсионная система, персонализированный учет, коэффициент замещения, финансовая грамотность, инвестиционный доход, демографический фактор

**Moldokulova B.J.**

*BSU named after K.Karasaev,  
Candidate of Economic Sciences,  
Associate Professor*

## DEVELOPMENT OF PENSION FUNDS ACTIVITIES IN THE KYRGYZ REPUBLIC

### Abstract

This article analyzes the current state of pension funds in the Kyrgyz Republic and their development prospects. It addresses issues within the pension system, including the inefficiency of the solidarity system and the insufficient funding of pension provision. The importance of the accumulative pension system and its potential for growth is also highlighted. Using the example of the NPF “Kyrgyzstan” fund, the economic and social roles of pension funds are discussed. The article presents a comparative analysis of the activities of Kyrgyz pension funds based on global experience. The author explores the possibility of creating an effective model by studying the pension systems of other countries. As part of the pension reform, attention is also given to developing stable, long-term investment strategies and strengthening partnerships between the public and private sectors.

**Keywords:** social insurance, insurance contributions, pensioner's subsistence minimum, labor migration, three-component pension system, personalized accounting, replacement rate, financial literacy, investment income, demographic factor

Кыргыз Республикасынын пенсиялык камсыздоо системасы учурда олуттуу экономикалык жана социалдык көйгөйлөргө туш болууда. Пенсионерлердин саны жылдан жылга өсүп, аларды каржылоо үчүн ресурстар жетишсиз болуп жатат [1, 5-бет]. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин маалыматына ылайык, 2024-жылдын башында Кыргызстандын туруктуу калкынын саны 7 161,9 миң адамды түздү [2, 7-бет]. Алардын ичинен экономикалык ишмердүүлүк менен алектенгендердин саны 2 581,1 миң адамды түзсө, жумушсуздардын саны 131,6 миң адамды түзгөн. Кыргызстанда расмий иштеген 2,6 миллиондон азыраак жаран 779,0 миңден ашык пенсионерди,

2 449,4 миң 15 жашка чейинки балдарды, 131,6 миң жумушсуздарды жана 200 миңге жакын мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарды камсыздоого милдеттүү. Республикалык бюджеттин эң чоң чыгымдары социалдык камсыздоого жумшалат. 2021-жылы социалдык коргоо үчүн 35,8 миллиард сом бөлүнсө, 2024-жылы социалдык төлөмдөргө 62,7 миллиард сом каралган [3, 16-бет].

Кыргызстанда 2024-жылдын 1-майына карата пенсионерлердин саны 779,0 миң адамды түзсө, декабрь айына карата бул көрсөткүч 792 миңге жетиши күтүлүүдө. Ошол эле учурда, социалдык камсыздоо төгүмдөрүн төлөгөндөрдүн саны 1 400,0 миң адамды түзөт, бирок алардын 50% гана толук төгүмдөрдү төлөйт, себеби 1,4

миллион жарандын жарымы айыл чарба продукциясын өндүрүүчүлөр, алардын кирешеси болгону 3%ды түзөт. Натыйжада, бир пенсионерге болгону 0,8 иштеген адам туура келет, бул Эл аралык эмгек уюму сунуштаган 1:3 катышына дал келбейт.

Булардын баарын каржылоо үчүн республикалык бюджеттен 62,7 миллиард сом бөлүнгөн. Бирок бул сумма жетишсиз болуп, пенсиялык фонддордо туруктуулук маселеси жаралууда. Пенсиялык камсыздоонун туруктуулугун камсыз кылуу үчүн учурдагы социалдык камсыздоо системасы өзүн-өзү каржылоого жетише албай, республикалык бюджетке чоң жүк артылууда.

Пенсиялык камсыздоо үчүн Социалдык фондго республикалык бюджеттен 37,61% каражат бөлүнөт.

| Жыл  | Трансферттер (млн сом) |
|------|------------------------|
| 2010 | 5 067,0                |
| 2015 | 12 823,0               |
| 2020 | 22 008,0               |
| 2022 | 29 352,3               |
| 2023 | 37 788,9               |
| 2024 | <b>40 238,02</b>       |
| 2025 | 42 255,9 (болжол)      |
| 2026 | 43 501,5 (болжол)      |

Жогорудагы таблицадан корунуп тургандай, акыркы 14 жылда пенсия төлөмдөрүнө бөлүнгөн каражаттар 5 миллиондон, 49 миллионго жетип, 8 эсеге көбөйдү. Бул корсоткуч, божомолдоолор корсоткондой, дагы деле өсө берет.

Кыргыз Республикасындагы пенсиялык система өнүгүп келе жаткан базарлар үчүн стандарттуу моделге негизделген. Бул модель боюнча бардык жарандар үчүн базалык пенсиянын бир бөлүгү мамлекеттик кирешелерден каржыланып, камсыздандыруу бөлүгү жумуш берүүчүлөрдүн жана кызматкерлердин милдеттүү төгүмдөрүнөн каржыланат. Бирок мыйзамсыз ишмердүүлүктү жоюу боюнча начар аракеттер жана иш берүүчүлөр үчүн мамлекеттик социалдык камсыздандыруунун

тарифтерин кыскартуу келечекте пенсиялык системанын кризисине алып келиши мүмкүн, анткени жарандардын пенсиялык топтомдоруна түшкөн каражаттар азаят.

Тилектештик тутуму натыйжасыз экенин түшүнүү керек. Азыркы пенсиялык төлөмдөр пенсия эмес, жөн гана курак боюнча минималдуу киреше болуп калган. Мындан ары экономикалык өнүгүүгө басым жасоо керек. Тез арадагы социалдык чаралардын популисттик саясаты мамлекеттин бузулушуна алып келет. Жаш курактагы жарандарды колдоо боюнча туруктуу модель түзүү зарыл. Ал эми бул үчүн натыйжалуу жолдордун бири — топтомо пенсиялык системаны киргизүү.

Акыркы 20 жылда топтомо пенсиялык система көптөгөн өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө ийгиликтүү колдонулуп, анын артыкчылыктары жакшы белгилүү болду. Жарандардын топтомо пенсиялары кесипкөй башкаруучулар тарабынан башкарылып, ар түрдүү каржылык активдерге инвестицияланат. Норвегия жана Чили өлкөлөрүндө пенсиялык топтомдор узак мөөнөттүү инвестициялык кирешелерди камсыздап, жарандардын пенсиялары мамлекеттик солидардык системага караганда жогору экенин көрсөтүп турат.

Кыргызстанда айрым жетишкендиктер бар, бирок толук кандуу пенсиялык системаны ишке киргизүү үчүн бир катар тоскоолдуктар бар. Топтомо пенсиялык фонд көптөгөн өлкөлөрдө ири инвестиция булагы болуп саналат, бирок Кыргызстанда бул система калк тарабынан кеңири колдоого ээ болбой жатат, анткени өкмөт стимулдаштыруу программаларын киргизген эмес.

Дүйнөлүк практика көрсөткөндөй, солидардык пенсиялык система каржылык жактан туруктуулукту камсыз кылууда кыйынчылыктарга туш болууда. Кыргызстанда да бул көрүнүш байкалууда: мамлекеттик каражаттар чектелген ресурстарга багытталууда, ал эми иштеп жаткан калк жетишсиз. Популисттик саясат кыска мөө-

нөттүү көйгөйлөрдү чечүүгө багытталган, бирок бул экономикалык өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүн чектеп коёт [3, 58 - бет].

Кыргызстанда пенсиялык системанын туруктуулугун камсыз кылуу үчүн топтомо пенсиялык системаны киргизүү зарыл. Бул система Европа олколорундо натыйжалуу иштеп, жарандардын пенсиялык топтомдорун узак мөөнөттүү киреше булагы катары пайдалануу мүмкүнчүлүгүн түздү [3, 34 - бет]. Кыргызстанда топтомо система киргизилген, бирок анын толук иштеши үчүн калктын каржылык сабаттуулугун жогорулатуу жана стимулдаштыруу программаларын иштеп чыгуу зарыл.

2023-жылдын январь айында Кыргыз Республикасынын Министрлер кабинетинин төрагасы А. Жапаровдун жетекчилиги астында топтомо пенсиялык фонддордун (ТПФ) өнүгүүсү жана калктын топтомо пенсиялык камсыздоого кеңири тартылышы боюнча маселелер талкууланган жыйын өткөрүлгөн [4, 2-бет]. Бул жыйындын негизги максаты топтомо пенсиялык фонддорду колдоо жана ыктыярдуу топтомо пенсиялык камсыздоону өнүктүрүүнүн негизги багыттарын аныктоо болгон. Талкуулоонун жүрүшүндө топтомо пенсиялык системаны кеңейтүү, калкты пенсиялык камсыздоого тартуу жана жарандарды мамлекеттик эмес пенсиялык кызматтарды колдонууга стимулдаштыруу боюнча бир катар сунуштар айтылган.

Жыйындын жыйынтыгы боюнча мамлекеттик органдарга бир катар тапшырмалар берилген. Алардын ичинде негизги багыттар катары жарандарды ыктыярдуу топтомо пенсиялык камсыздоого катышууга үндөө жана топтомо пенсиялык фонддорго болгон ишенимди жогорулатуу боюнча чаралар белгиленген. Бул кадамдардын максаты — Кыргызстандын жарандарынын пенсиялык камсыздоону туруктуу камсыз кылуу, топтомо пенсиялык система аркылуу экономикалык туруктуулукка жетишүү жана пенсиялык чегерүүлөрдү көбөйтүү.

Топтомо пенсиялык камсыздоо

системасы натыйжалуу пенсиялык системалардын бири болуп саналат. Бул система аркылуу жарандардын пенсиялык топтомдорун узак мөөнөттүү каржылык ресурстарга айландыруу мүмкүнчүлүгү бар. Топтомо пенсиялык системаны киргизүү менен жарандар өздөрүнүн пенсиялык чегерүүлөрүнөн узак мөөнөттүү инвестициялык киреше ала алышат, бул ишканалардын жана ишкердиктин өнүгүүсүнө да чоң салым кошот. Бул ресурстар пенсиялык топтомдор түрүндө экономикага «узак мөөнөттүү» инвестиция болуп эсептелет жана социалдык адилеттүүлүктү камсыз кылууга жардам берет, анткени ар бир жаран өзүнүн пенсиясын камсыздоого мүмкүнчүлүк алат.

"Кыргызстан" топтомо пенсиялык фонду [5, 1-бет] топтомо пенсиялык камсыздоо боюнча үлгүлүү мекеме болуп эсептелет. Фонд 1995-жылдан бери иштеп, ар бир кардарына жыл сайын 8%дан кем эмес киреше камсыз кылып келүүдө. Мисалы, 2022-жылы фонддун кирешеси 10,1%ды түзгөн, ал эми 2023 – жылы 11% түздү. Фонддун активдери Кыргызстандын экономикасына багытталган инвестицияларга салынган, бул дагы өлкө үчүн экономикалык өнүгүү фактору болуп саналат.

### **"Кыргызстан" ТПФ тарабынан сунушталган мыйзамдык демилгелер**

"Кыргызстан" ТПФ топтомо пенсиялык системаны өнүктүрүү максатында Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерция министрлигине жана Министрлер кабинетине бир катар мыйзамдык демилгелерди сунуш кылган. Бул демилгелер топтомо пенсиялык камсыздоону өркүндөтүү жана жарандардын пенсиялык топтомдорун коргоо максатында иштелип чыккан. Төмөндө негизги сунуштар келтирилген:

**1. Эмгек кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү.** НПФ "Кыргызстан" Эмгек кодексине өзгөртүүлөрдү киргизип, юридикалык жактарды — иш берүүчүлөрдү топтомо пенсиялык фонддор менен ыктыярдуу пенсиялык программалар боюнча кызмат көрсөтүүгө келишимдерди түзүүгө

мыйзамдуу милдеттендирүүнү сунуштайт. Бул жумуш берүүчүлөрдүн кызматкерлери иш ордунда документтерди толтуруп, каалаган пенсиялык программаны тандап, өз пенсиясын кошумча топтоого мүмкүнчүлүк алат дегенди түшүндүрөт. Бул чара кызматкерлердин пенсиялык топтомдорго болгон кызыгуусун жогорулатат жана мамлекеттик камсыздоодон көз карандысыз кошумча киреше алууга шарт түзөт.

**2. Пенсиялык топтомдорду коргоо.** НПФ "Кыргызстан" жарандардын пенсиялык топтомдорунун коопсуздугун камсыздоо жана топтомо пенсиялык фонддордун финансылык туруктуулугун жоготуу коркунучунда пенсиялык чегерүүлөрдү төлөп берүү кепилдигин берүү максатында, пенсиялык топтомдорду депозиттик коргоо системасына киргизүү сунушун берген. Бул чара Россиянын тажрыйбасын эске алуу менен иштелип чыгып, жарандардын пенсиялык фонддорго болгон ишенимин бекемдөө жана пенсиялык топтомдордун өсүшүнө көмөк көрсөтүү максатын көздөйт.

**3. Пенсиялык топтомдорду башкарууну кеңейтүү.** Казакстандын тажрыйбасына таянып, НПФ "Кыргызстан" жарандарга өздөрүнүн милдеттүү пенсиялык чегерүүлөрүнүн 50%ын топтомо пенсиялык фонддорго өткөрүп берүү мүмкүнчүлүгүн сунуштоодо. Калган 50% Социалдык фонддо калат. Мындан тышкары, милдеттүү топтомо пенсиялык компонентинин та-

рифин 4%га чейин көтөрүү сунушталууда. Бул тарифтик ченем пенсиялык камсыздоону дагы да туруктуу кылуу үчүн иштелип чыккан жана ар кандай фонддор боюнча чегерүүлөр төмөнкүдөй бөлүштүрүлөт:

- Пенсиялык фонд — 6%;
- Мамлекеттик топтомо пенсиялык фонд — 2%;
- Жеке топтомо пенсиялык фонд — 2%.

Кыргыз Республикасында топтомо пенсиялык системаны кеңейтүү жана өнүктүрүү жарандардын каржылык туруктуулугун камсыздоонун маанилүү механизми болуп саналат. НПФ "Кыргызстан" тарабынан сунушталган мыйзамдык демилгелер топтомо пенсиялык фонддордун ишмердүүлүгүн жакшыртууга жана жарандарды пенсиялык камсыздоого тартууга багытталган. Өкмөт бул багытта аракет кылып, топтомо пенсиялык системаны ишке ашыруу жана өнүктүрүү үчүн зарыл шарттарды түзүү менен өлкөнүн пенсиялык системасын туруктуу кылуу зарыл.

Кыргыз Республикасында пенсиялык фонддордун ишмердүүлүгүн өнүктүрүү улуттук экономиканын жана социалдык туруктуулуктун маанилүү бөлүгү болуп саналат. Топтомо пенсиялык системанын киргизилиши менен пенсиялык камсыздоонун натыйжалуулугун жогорулатуу мүмкүнчүлүгү пайдаболот. Өлкөдөгү каржылык сабаттуулукту жана пенсиялык системага болгон ишенимди жогорулатуу керек.

### Адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети. Кыргызстан цифрларда. 2024 -ж. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://stat.kg> (Дата обращения 31.01.25г.).

2. Кыргыз Республикасынын Социалдык фонду. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://socfond.kg> (Дата обращения 07.01.25г.).

3. Кыргыз Республикасынын Эмгек, социалдык камсыздоо жана миграция министрлигинин алдындагы Калкты иш менен камсыз кылуу мамлекеттик агенттиги. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://zanyatost.kg> (Дата обращения 14.02.25г.).

4. Пенсионная реформа в Кыргызстане будет стимулировать работать "по-белому". [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://rg.ru>

5. "Кыргызстан" топтомо пенсиялык фонду. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://npf.kg> (Дата обращения 13.01.25г.).